

– מפני שאינה באה בנדר ובנדבה [ושונה מחטאת ואשם שנתרבו להתפסה מפני שפעמים באים בנדר בקרבנות הנזיר] (רמב"ם);

– מפני שאינה אסורה לזרים אלא מחמת שהתורה זיכתה אותה לכהן והרי התרומה כנכסיו, שהרי מאכילה לעבדיו ולשפחותיו [ובזה שונה היא מבכור שנחשב דבר הנדור, שהבכור אינו נאכל אלא לזכרי כהונה ולא לשאר בני הבית. ואעפ"י שהמתפיס במעשר בהמה אסור הגם שמותר לכל אדם באכילה – שונה שם שלא היו הבהמות אסורות מקודם, וקריאת השם באה מצד עצמו, ולאסור העשירי להיותו קרבן – הלכך נחשב 'דבר הנדור' אלא שהתורה זיכתה אותו לבעלים. עפ"י רשב"א ומאירי].

– מפני שאינה אסורה לכל, הלכך אין זה 'דבר הנדור' (ר"ן. כלומר וכו"ה בר"ן יג:), הואיל והוא קורא שם 'תרומה' בסתם והרי דין התרומה להאכל לכהן, אין איסור אכילת הור כולל בדבריו שהרי לא פירש בדבריו החילוק בין כהן לזר, רק התורה היא שאסרה אכילתה לזרים, והוא באמירתו רק מיחל שם 'תרומה'.

– מפני שדיבור פיו לא אסר כלום שהרי קודם קריאת שם היו הפירות אסורים משום טבל, וההפרשה אינה אלא חלות התר לשייריים (תוס' ורא"ש; ריטב"א יח: וע' גם בפהרא"ש שם ד"ה ואם כמעשר).

א. כבר האריכו האחרונים בגדר איסור טבל; האם הוא נובע משום תערובת תרומה שבו, וכפי הנראה מרש"י יבמות פו. [אלא שלאחר ההפרשה הותר האיסור לכהנים ונשאר על הזרים], או שני איסורים מחולקים הם, וכשמפריש פוקע איסור טבל וחל איסור אחר. ויש שהביאו להוכיח כהצד הראשון מדברי הרא"ש (ע' עונג יום טוב קיד, קיא; אתון דאורייתא ב. ועתוס' סוכה לה. ד"ה אתיא. וצ"ע מתוס' יבמות פו. וכן שמעתי להוכיח מהגר"מ וינגלר שליט"א מדברי הרמב"ן פ"ו דגטין שאפשר לתרום משל חברו על של חברו מדין זכיה, ולכאורה קשה הלא אין זכים 'מאדם' אלא 'לאדם' וכיצד יכול ליתן מפירות חברו לכהן – אלא משמע שגם בעודם טבל מעורבת בהם התרומה).

אך אין זה מוכרח, שיש לפרש כוונתו ש'דבר הנדור' הוא רק זה שהיה הדבר מותר מקודם ונאסר ע"י האדם, שענין ההתפסה הוא כמו שהיה יכול לאסור את הדבר ההוא כן אוסר את זה, משא"כ בתרומה מעולם היה שם איסור (ע' מנחת שלמה ס, ד).

ב. בשו"ת אמרי ישראל (ח"ב צו) כתב על פי סברת הרא"ש שהמפריש תרומות ומעשרות בשבת מפירות טבל, אינו עובר משום 'מקדיש' מאחר ואינו מיחל איסור אלא אדרבה עושה התר, ורק משום 'מתקן' אסור. ואולם מפירות שלא נטבלו כגון שלא ראו פני הבית – עובר משום 'מקדיש'. ובשבט הלוי (ח"ד לח) נטה מדבריו וסבר שבכל אופן אסור משום מקדיש.

ויש להעיר לסברת האמרי-ישר לחלק אם נטבלו הפירות אם לאו, הכי נאמר שהמתפיס על תרומת פירות שלא נטבלו כגון שלא ראו פני הבית, יחשב כמתפיס בדבר הנדור – אך נראה לכאורה שמ"מ יש בפירות איסור טבל בכה, וקריאת השם אינה אלא מבררת, ואם כן לפי סברתו שהשוה דין 'מקדיש' בשבת לסברת הרא"ש, אף תורם פירות שלא נטבלו אין בזה דין 'מקדיש' והרי ברמב"ם מבואר שאסור משום מקדיש, וא"כ י"ל שהוא הדין בפירות טבולים.

– טעם נוסף יתכן (עפ"י דברי הר"ן בשבועות), שרק בהקדש יש התפסה מפני שהוא דבר העושה חליפין [ואף בסוגי הקדש שאין בהם פדיון והחלפה כגון מעשר בהמה או חרמים, מ"מ שם 'קודש' עליהם ובקודש מצינו ענין החלפה], משא"כ תרומה (כן צדד בשו"ת שבט הלוי ח"ב קי וח"ג קעא. יש להעיר שאף תרומה נקראת 'קודש' אלא הכוונה כנראה לקדושת קרבן וקנין גבוה שאינה בתרומה. ובעצם עיקר הטעם נמצא בראב"ד (בהשגות פ"א, הובא ברשב"א) – שאין התפסה אלא בקרבן, משא"כ תרומה שהיא נכסי כהן).

דף יג

'זמאן דאסר, בכור נמי מתפיסו בנדר הוא...'. יש להבין הרי סוף סוף אין הקדשת האדם פועלת מאומה ולמה נחשב הוא כדבר הנדור? ועוד, מסתימת דברי רבי יעקב נראה שהוא הדין אם התפיס בבכור טרם

הקדישוהו, ובוה הלא אין כלל נדר מצד האדם? [ועוד, לפי הצד שאין מצוה להקדיש בכור בעל מום (ע' מג"ח יח), או בכור בחו"ל (ע' אבי עזרי מעש"ש דף קג,ב שמתפק בזה), האם אכן המתפס בכור בע"מ היא מותר?]. ומובא בשם הגר"ח מבריסק ובנו הגר"ז זכר צדיקים לברכה, שזה שמצוה להקדישו אינו אלא סימן על קדושת הבכור שקדושת קרבן היא, וכשאר קרבנות הבאים בנדר ונדבה, ולא קדושה מסוג אחר. וההתפסה מתייחסת לקדושה שבדבר, ולא לגוף הבכור.

[הגר"ח מסביר עוד שהספק בגמרא אם 'בעיקרו מתפס' או 'בהיתרא' אינו ספק בדעתו של אדם, האם כוונתו על המצב העכשוי או על העבר, אלא הספק הוא האם ההתפסה מתייחסת לעיקרו של הדבר, לסיבה הגורמת את הדינים והאיסורים שבו, או שמא ההתפסה היא באיסורים עצמם הקיימים בו]. ובוה הסבירו את דברי הרמב"ם (נדרים א, יג טו) שמחלק בין אם אמר 'הרי עלי כבכור' – שמוותר, ובין אם היה לפניו בשר התר ובשר בכור ואמר 'זה כזה', שאם היתה ההתפסה לפני זריקת דמים – אסור, לאחר זריקה – מותר. וכבר התקשו בכך רבים.

ובארו שכשמתפס בשם 'כבכור' ('הרי עלי כבכור') מותר שהרי בכור הוא דבר האסור לפי שקדוש מרחם, אך כשמתפס בבשר בכור המונח לפניו ואומר זה כזה, הרי הוא מתפס בקדושה החלה על הבשר, והקדושה – קדושת קרבן הנידר ונידב היא. ואולם לאחר זריקה, כיון שאם נאמר 'בעיקרו מתפס' נמצא שמתפס בכור עצמו, והבכור דבר האסור הוא (וע' זכר יצחק נב,א שההקדשה היא מעין הקרבה והזמנה שיש בכל קרבן [וכן האריך בספר בית ישי בענין הקדשת הבמה שנידונית כתחילת הקרבה], וזה ענין מצות הקדשת הבכור. וע' קובץ שמועות – שבועות).

יש מי שמפרש באופן אחר; מזה שאמרה תורה 'תקדיש' משמע שאכן האדם הוא שמיחל את קדושת הבכור בהקדשתו, אלא שאם לא הקדיש – התורה מקדישתו, אך כשמקדיש אין הקדושה חלה אלא מכחו (גליוני הש"ס לר"י ענגיל. והביא כמה דוגמאות לדבר. וכע"ז בקובץ שמועות שבועות אות ז. ולפ"ז נראה לכאורה שאם אינו מקדישו והתפס בו – מותר. וע"ע במובא בבכורות נו אודות הקדשת בכור ביום טוב ושם כא לענין הקדשתו מחוסר זמן). עוד יש לפרש בטעמו של רבי יעקב, על פי מה שכתב מהר"ט אלגאזי (בריית הלכות בכורות – עפ"י התוספתא) שבכור בהמה של הפקר אינו קדוש לפי שאין לו בעלים היכולים להקדישו, ואף שהקדשתם אינה מעכבת, צריך על כל פנים שיהא ראוי להקדשה [כפי הכלל 'כל הראוי לביילה'...]. לכן, כיון שהקדושה הטבעית אינה חלה אלא אם ראוי לקדושת פה, נחשב שפיר 'דבר הנדור', שהקדשת האדם היא הסיבה לתחולת הקדושה העצמית [וכמו בכל מקום שציוותה תורה לקדש את ה'ראשית', אך בקדושה זו החמירה תורה ועמדה במקום הבעלים לקדשו] (עפ"י מנחת שלמה סוף סימן מג. עוד בסברת מהרי"ט א – ע' טל תורה להלן יט).

(ע"ב) 'שהשבועות חלות על דבר שיש בו ממש ושאינו ממש, מה שאין כן בנדרים'. מפני שהנדר איסור הפצא הוא (ראשונים). ובירושלמי (א,ד) דרשו גזרה שוה; נאמר בערכין נדר ונאמר כאן נדר – מה שם דבר שיש בו ממש, אף כאן דבר שיש בו ממש.

יש לשמוע לכאורה שאין ענין הערכין כנודר הסכום שקצבה תורה, שאם כן אין זה דבר שיש בו ממש אלא התחייבות של 'הרי עלי' – אלא ענין נדר הערכין שמתפס ערך גופו לגבוה ואמרה תורה 'לפדות' ערכו בכסף. וכן משמע בכמה מקומות – ע' יוסף דעת ערכין.

*

ככל היוצא מפיו – יעשה

'כי כחן של ישראל רק בפיהם, כי כתיב ויפח באפיו נשמת חיים. ולכן בכח האדם על ידי דברי

תורה שמוציא מפיו, להטות עצמו אליו יתברך. ולכן מצוה לקרות שמע בכל יום שתי פעמים, וכן שאר ברכות ותפילות שתקנו חז"ל. אך התנאי לזה כשאין אדם משנה בדיבורו, כמ"ש לא יחל – לא יעשה דבריו חולין. מכלל שדבריו הם קודש בעצם על ידי קדושת השי"ת שנתן בכל איש ישראל.

וכפי מה שהאדם שומר פיו, כן זוכה שכל היוצא מפיו יעשה, שיועיל לו הקבלה והתפילה בפיו, שכן יהיה' (שפת אמת מטות תרל"ד).

פרק שני

האומר הרי את עלי כאימא פותחין לו פתח ממקום אחר שלא יקל ראשו לכך. הרשב"א מפרש 'ממקום אחר' – שאין פותחים לו בכבוד אמו, אילו ידעת שנדרך אינו כבוד לה, לא היית נודר. ואף על פי שהצרכת הפתח כאן אינה אלא מדרבנן, אין פותחים הנדר בכבוד אביו ואמו. ויש שמפרשים פותחים לו ממקום אחר כלומר, לא שיתירו לו נדרו באמירה סתמית שאין זה נדר [הואיל והתפסת בדבר האסור], אלא מראים לו שהוא נדר ופותחים לו פתח בחרטה כמו שעושים לנדרים גמורים (עפ"י תורי"ד ורש"י להלן).

דף יד

התפסה בדבר האסור

מפורש במשנה שהנודר בדבר האסור, כנבלות וטרפות – הרי זה מותר. ונחלקו הראשונים בדין זה, האם עם הארץ צריך התרה, או שמא רק ב'הרי את עלי כאמא' הצריכוהו כן. הרמב"ם (נדרים ב, ג. וע' בתשובותיו (בלאו) קמו) פסק שעם הארץ זקוק להתר חכם לעולם, ודברי המשנה בסופה מוסבים גם על הרישא. וכן פסק בעקבותיו בשלחן ערוך (יו"ד רה, א. וכן משמע מתוך תשובת הרשב"א ח"ג שיד ובשו"ת מהרי"ל קכט. וכ"פ הב"ח שם). לעומת זאת הרמב"ן הרשב"א בחדושי (וצ"ע מדבריו בתשובה הנ"ל) הר"ן והרא"ש (בפרושו ובפסקיו) ורבינו ירוחם, נקטו (וכ"פ הש"ך שם) שאין צריך התר לעם הארץ אלא באוסר אשתו.

נראה מדברי הראשונים שנחלקו בעיקר הטעם שהצריכו התרה לעם הארץ; מהרא"ש (יד.) מבואר כיון שע"ה רגיל בנדרים הרי אם נתיר לו עלול הוא להקל ראשו ולידור לעיתים גם באופן המועיל. אך לא החמירו אלא במצוי, כבאוסר אשתו עליו, ולא בשאר נדרים שאינם מצויים (ע' בר"ן במשנה ובדף יד:), או החמירו באשתו בלבד כדי שלא יהא רגיל לאסרה, אבל לא חששו אם אוסר דברים אחרים על עצמו או על חברו (ערשב"א). או החמירו באשתו בלבד להצריכו פתח כי שמא יסבור עם הארץ שאין נדר חל על אשתו (תורי"ד), משא"כ בשאר נדרים.

אך להרמב"ם, החשש בעם הארץ הוא מחמת שאינו בקי בדיני נדרים, לחלק בין דבר הנדור לדבר האסור [בדומה לדין נודר בתורה] שהחמירו בעם הארץ כדלהלן, מפני שאינו מבחין בין 'בה' ל'במה שבתוכה', לכך החמירו עליו בכל גווני. ואין חילוק בין נדר מצוי לשאינו מצוי.